

K O I N O N I A

*A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének
teológiai folyóirata*

SZERKESZTI: Gémes István

2003. Jakab apostol napja

59. szám

TARTALOM

Adorján Zsolt: Identitás és integráció a határon kívüli magyarság szemszögéből	1
Ittész János: Európa lelke – a Lélek Európája.....	10
A Magyar Evang.Tanácskozó Testület állásfoglalása – 2003.5.14.....	15
Pátkai Róbert: A civil társadalom, az állam és az egyház viszonya	16
Hazai tükör	21
Gémes István: Szabadság – szolgaság? (Gal 5,1+13)	22

„Mind az egyoldalú, túlvilágba vetett reménység, mind a jelenre vonatkozó utópiák meg-
rövidítik a kereszténység Isten országáról szóló örömhírét. A nehéz megbízatásnak, amelyet
Jézus búcsúzóul tanítványaira hagyott („evilágban, de nem evilágból vagytok“, Jn 17,11-14)
nem akkor felelünk meg igazán, ha vagy türelmesen, világtól idegen bensőségességben a
mennybe vágyakozunk, vagy türelmetlen aktivizmussal az új föld megteremtésén ügyködünk.
Sokkal fontosabb az ég és föld összekapcsolása, ha nem akarjuk, hogy lekurtított remény-
ségben éljünk.

A szabadság, az igazság és a béke országában reménykedünk, ugyanakkor fájdalmasan ta-
pasztaljuk, hogy ennek a földi megvalósítása tulajdonképpen soha nem sikerül nekünk. Isten
országáa teljesen az Isten ügye, s ugyanakkor mindvégig teljesen emberi feladat marad. Jézus
szavában és tetteiben végérvényesen betört az Isten országáa ebbe a világba, és az ígét – Jézus
követésében – tovább kell adnunk, miközben Krisztus törvénye alá helyezük magunkat (Gal
6,2), békét teremtünk és irgalmat gyakorlunk, mint olyan emberek, akik éheznek és szomjaznak
az igazságot és a jogosságért küzdenek (Mt 5,3k.) De teljesen Isten építi fel majd országát – az
ítéletkor, azaz igazságot teremtő hatalma által.“

J.Brautschen, Leben vor und nach dem Tod. 2000. 21-22.old.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: D-70184 Stuttgart, Gänsheidestr. 9

Tel. 0711/23-49-529 – Fax: 0711/23-49-530

E-Mail: istvan.gemes@t-online.de

Adorján Zsolt (Bukarest):

Identitás és Integráció a határon kívüli magyarság szemszögéből

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy egy előadás megtartására kaptam felkérést a Magyar Evangélikusok Tanácskozó Testületének 2003 évi konzultációja alkalmából. A feladat, amint már említettem, megtisztelő, de őszintén be kell vallanom, hogy ugyanakkor nagyon nehéz is, szinte erőmön felüli vállalkozásnak érzem. Ez nem csupán a témakör interdiszciplináris jellegéből következik, de egy 5-6 oldalas előadásban lehetetlen kimerítően, minden elvárásnak, izlésnek, orientációnak, szakmai megközelítésnek megfelelően szólni arról a könyvtárnyi szakirodalmat kitevő ismeretanyagról, arról a bonyolult és sokrétű aktuális kérdéskörrel, melyet ez a merész foglaltársítás mint identitás és integráció jelent. Az identitás és integráció tematikájának aktualitásához semmi kétség nem fér, mivel különösen itt a mélyreható változások Középkélet-Európájában mind a politikai, mind az akadémiai, mind a mediatisz diszkurzusban egyre inkább teret hódít ez a kérdéskör, úgyhogy az az érzésem, hogy sem itt Magyarországon és sem odahaza Erdélyben, Romániában nincsen már olyan szegmense a társadalomnak - és ebbe hangsúlyosan beleértve az egyházakat - mely valamilyen formában és szinten ne foglalkozott volna e fogalmak által jelölt komplex problémakörrel.

Igérem hallgatóimnak, hogy igyekezni fogok legjobb tudásom szerint összefogottan, az általam vélt legfontosabb kérdésekre szorítkozni, megkockáztatva természetesen azt, hogy a téma által felvetett rengeteg kérdésnek csak egy kis töredékes részét fogom tudni érinteni, illetve részlegesen (az interdiszciplinaritásból következő dilettantizmussal) megválaszolni. Ugy is fogalmazhatnék, hogy az adott tények, összefüggések ismeretében dolgozatomat inkább gondolatébresztő, vitaindító tanulmánynak szánom.

Témafelvezetés.

1988-1990 között lezajlott rendkívül gyors rendszerváltás egész térségünket váratlan hirtelenséggel és felkészületlenül érte. Hamar kiderült az is, hogy ezek a két év alatt lezajlott radikális változások nem jelentenek egy befejezett, megoldott, véglegesen lezárt folyamatot, sokkal inkább, egy még hosszan tartó, de összességében mégis pozitív tendenciájú történelmi folyamatnak a kezdetét. A jelenben is zajló, komplex történések mögött, olyan hatások, társadalmi, politikai, gazdasági mechanizmusok, együtthatók lépnek színre, melyek mentalitást, életmódot, vallást, kultúrát, gazdaságot, politikát, egyszóval az élet minden területét meghatározzák, alakítják.

A régi megcsontosodott, "jól bevált" hidegháborús status quo-t, a kétpólusú hatalmi rendszer teremtette kényszeregyensúlyt, felváltotta egy új világrend, egy dinamikus, állandó mozgásban, változásban lévő, saját legitimitását, egyensúlyát kereső rendszer. A mai ember hirtelen megszámlálhatatlan új jelenséggel találja magát szembe, olyan folyamatokkal, struktúrákkal, eszközökkel kell megbarátkoznia, amelyek az elmúlt évtizedekben nem voltak számára hozzáférhetőek és ismertek. Olyan ütemben változott az egész térség arculata, a társadalmi környezet, a technikai civilizáció, az infrastruktúra, az életmód és a mentalitás, hogy nagyon sok ember számára teljesen lehetetlenné vált ezeket az új dolgokat, fogalmakat, jelenségeket elsajátítani, feldolgozni, használhatóvá tenni. Fontosnak tartanám azt is megemlíteni itt, hogy az elmúlt évtizedben felnőtté vált egy olyan új generáció, melyet nevezhetnénk a milleniumváltás generációjának, „milleniumi nemzedéknek” (Cs. Gyímes Éva), amelyik ebben a dina-

mikusan változó, modernizálódó környezetben teljesen otthonosan mozog. Egy olyan új nemzedékről van szó, amelyet semmiféle kollektív emlékezet vagy élmény nem köt az előző generáció közelmúltjához. Ez a generáció már sokkal egyszerűbben, természetesebben identifikálja magát az új környezettel és könnyebben kommunikál - a virtuális eszközök segítségével - kontinensünkön bárhol élő generációstársával, mint új fogalmi készletét érteni képtelen nagyszüleivel és szüleivel a saját otthonában.

Ezt az ambivalens társadalmi jelenséget vizsgálva, találóan állapítja meg Dr. Norbert Ropers politológus:

„A kelet-nyugati konfliktus befejezése óta világunkban két különböző irányzat fejt ki ellentétes hatását. Egyrészt övezetek nőnek össze, távolságok zsugorodnak össze, azonos időben értesülünk a kontinensen végbemenő eseményekről. Másrészt egyre nő a szakadék a szegény és a gazdag területek között, a növekvő mobilitásból és kommunikációból a világ lakosságának csak kis töredéke tud hasznot húzni. Etnikai, nemzeti, vallási, kulturális és területi csoportok hangsúlyozzák sajátosságaikat. Elhatárolják magukat egymástól. A globalizációnak és a széttöredezésnek ez az ellentéte hatja át világunk politikai rendjét.”¹

Ebben a néhány mondatban benne van annak a problémafelvetése, melyet a két egymás mellé oly gyakran állított fogalom mint identitás és integráció feltételez, és amelynek feloldását és fogalmi tisztázását kísérelném meg elvégezni a továbbiakban.

Identitás, Kisebbségi Identitástudat

Ahhoz, hogy Jacques Monod szóhasználatával élve ebben az „idegen világban” (Hankiss Elemér: Az emberi kaland) valahogyan otthonra leljünk, hogy lakhatóvá tegyük, hogy megoldjuk a problémákat, melyeket felvet maga az élet, hogy egyáltalán boldogulni, tájékozódni tudjunk, hogy valamilyen formában védelmet és biztonságot találjunk, elengedhetetlenül szükséges önmagunk helyzetének, ittlétének meghatározása. A Teilhard de Chardin által megfogalmazott „nooszféra” korszakában a reflektív gondolkodás megjelenésével, az ember kénytelen lesz gondolkodni a világról, gondolkodni önmagáról, kénytelen meghatározni önmagát és környezetét, hogy kilépve az idő- és térdimenzió által determinált (körülhatárolt) végsőjelenből, létrehozza saját otthonát, a civilizációt, mely által megragadja és lakhatóvá teszi ezt az „idegen világot”.

A Biblia a maga sajátos módján szól az emberi identitásról, arról a küldetésről, amit ez az önazonosság jelent az ember számára, melyre csak nagyon röviden két bibliai kinyilatkoztatás kapcsán igyekszem reflektálni:

- „Megteremtette Isten az embert a maga képmására. Isten képmására teremtette.” (1 Móz 1:27)

- „Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából és élet leheletét lehelte orrába, így lett az ember élőlénné.” (1 Móz 2:7)

A Szentírás kijelentése alapján az ember, mint bármelyik létező, Isten teremtménye. Érdekes talán az az észrevétel, hogy Isten a hatodik napon az állatvilággal együtt teremt az embert. Valószínű a szentíró egy nagyon tudatos szerkesztési elvet követ, mely által azt próbálja kifejezni, hogy biológiai, élettani szempontból az ember része az állatvilágnak, azonos az állatvilággal és organikusan kötődik az élővilághoz. Van ott azonban egy kifejezés, amely továbbviszi a gondolatot, nevezetesen, hogy Isten „az Ő képére” teremtette az embert. Ez mindenesetre az ember identitásának egy nagyon sajátos, partikuláris karakterére utal, kiemel egy olyan teremtésben kapott tulajdonságot, melyet kizárólag csak az ember mondhat sajátjának minden teremtmény közül. A héber kifejezés a „celem”, megértésünknek ez a terminus technicus utal erre a kiemelt tulajdonságra, melynek jelentése **szobor, állókép, képmás, kiábrázolt hatalmi jelkép**.

¹ (Dr. Norbert Ropers: „A nacionalizmus kihívásai” - lépések a megbékélés felé. Kiadó MEÖT, Budapest 1996)

Az ókori világban szokás volt úgynevezett celem-et (képmást) felállítani a nagy forgalmi csomópontokban, városok határában vagy bizonyos területi határmezsgyéken. Általában az uralkodó képmását állították fel, mintegy jelezve, hogy kinek a hatalmi körébe tartozik az illető terület. Ez a hatalmi övezetet kijelölő eljárás ismert volt mind az egyiptomi, mind az asszír-babiloni kultúrákban. Az ókori felfogás szerint a képmás nem csupán ábrázolást jelentett, mintegy jelképet, hanem valóságos megjelenítése, része volt, második énje a kiábrázolt személynek. Innen ered az ókori pogány istenségek kiábrázolásának, valóságos megjelenítésének gyakorlata is. Ezzel szemben a minden antropomorfizmust kerülő papi író világosan kifejezi, hogy a Jahve-kultuszban ezekkel a felfogásokkal szemben szigorúan tilos volt ilyen értelemben az istenséget kiábrázolni. Az ember mint Isten celemje, képmása, létével azt fejezi ki, hogy Isten hatalmi területe az egész föld, az egész teremtett világmindenség. Az ide helyezett, az ide megteremtett ember aki mint képmás, (hasonló - de ontológiai értelemben nem azonos), az Ő képmása, ezt a tényt ábrázolja ki, hogy Isten hatalmi szférájába tartozik. Mint Isten képmása, az ember Istent képviseli a többi teremtmény előtt. Érzékelhetővé válik, hogy az ember mint Isten törvényes celemje, helytartója lesz ebben a világban, és mint helytartó, mandátumához tartozik az uralkodás - elvileg az isteni törvény és igazság kritériuma alatt. Az ember mint helytartó, kiábrázoló, képmás, Isten szellemi világának gazdagságát és szépségét kell megjelenítse, beépítse ebbe a világba. Kicsit sarkítva azt is mondhatnám, hogy emberi identitásunknak nem annyira ontológiai, mint funkcionális meghatározása, hogy a mi tulajdonképpeni önazonosságunk az a küldetés ebben a világban, hogy aki minket lát, az általunk Istent lássa meg. Ez a legszebb, legfennköltebb dolog, amit elmondhatunk az emberről.

A második kijelentés az ember teremtésbeli identitásáról szintén arról szól, hogy testileg, élettanilag ugyan szervesen kötődik a teremtett anyagi, biológiai világhoz, a földnek pora analóg itt az emberi test víz, só, foszfor, mész, vas stb. szervessé ötvöződő összetételével. De ott van az is, hogy azáltal válik az ember emberré, azáltal nyeri el igazi identitását, hogy Isten az élet lehetését (a Nefest), valamit tulajdon lelkéből lehel az ember testébe. Isten tulajdon szellemét adta az anyagba és így lesz az ember e kettő egymásrahatásából élő-lénnyé. Az ember ezek szerint lelki mivoltában éli meg önazonosságát és értelmezi küldetését ebben a világban.

Ebből következik, hogy a teológusok, néprajzkutatók, antropológusok és biológusok között egyetértés lehet abban a tekintetben, hogy biológiai, élettani szempontból az emberiség egységes tulajdonságú, azonos gyökerű. Ezt a közös fizikai, biológiai identitásunkat, a gének számának és a DNS molekuláknak azonossága biztosítja, mert mint ezidáig ismeretes, minden ember kromoszómáinak száma 46, azaz 23 pár és ezek struktúráiban csak nagyon kevés eltérés mutatkozik, lényegében azonosak. A biológiai azonosság, egység nem zárja ki a történelmi, társadalmi fejlődés során kialakult faji, etnikai és egyéb jellegzetes csoport-variációkat, nem válik akadályává a civilizációk és kultúrák sokféleségének.

Egyes kutatók, mint például a neves biológus Jacques Ruffié és a filozófus Henri Lefebvre szerint a művelődésbeli szellemi poliformizmus azt a nagyon is pozitív szerepet tölti be az emberiség fejlődésében, mint amit a genetikai sokszínűség az állatfajok esetében, emellett bizonyos létfenntartó szerepet is betölt, a műszaki-gazdasági civilizáció egyre inkább egyneműsítő, uniformizáló hatásával szemben.

Az identitás fogalma általános meghatározása kapcsán szeretnék röviden még szót ejteni az etnikai, nemzeti identitás fogalmáról, hogy azután egy kicsit próbáljam meg körüljárni azt a fogalmat, amit az alcím jelöl, ami a „kisebbségi identitástudat”.

A „Nacionalizmus Kelet és Közép-Európában” című társadalomfilozófiai eszméjében, Demeter Attila írja, hogy *„aligha van olyan nép, amelynek ne lennének elképzelései arról, hogy honnan jött, hová tart és mi dolga ezen a földön. Ezt hívják - nagyon sommásan - nemzettudatnak, vagy közösségi öntudatnak, s ez minden bizonytalanság nélkül szép*

és nemes dolog".¹

Demeter Attilának ez az egyébként joggal vitatható „nagyon sommás” meghatározása egy alapvető igazságra mindenképpen rávilágít, nevezetesen, hogy a nemzet-tudat, a nemzeti identitástudat, az egy közösségi tudatforma. Ez szinte axiómaként elfogadható, ebből pedig következik, hogy a nemzeti vagy etnikai identitástudat tulajdonképpen **eszmei struktúra**, amely a személy, az egyén, a szubjektum lelki világában található meg. Az egyén tehát semmiképpen sem zárható ki, hiszen itt olyan egyéni tudattartalomról van szó, amely **a személyek tudatvilágából, kollektív fogalommal egyetemesül.**

„Eszmének, fogalmaknak, érzelmeknek, a gondolkodás eredményeinek, ritkábban elméletnek, máskor csak spontán megérzéseknek - tehát tudattartalmaknak - sajátos elrendeződése az emberek fejében. Ugyanakkor ezek a szellemi termékek egyetemesülnek, kilépnek a személyek tudatvilágából, az adott kollektivitást jellemző világrahangolás formájában mutatkoznak meg. Tehát anélkül, hogy a KIT valahol ott lebegne a kisebbségi közösség fölött, viszonylagosan mégis függetlenné válik azoktól, akikben megfogant: Kollektív véleménnyé válik, s ha ez az általánossá módosulás valamilyen módon rögződik - objektivizálódik - vagyis az eszméket, nézeteket konzerváló és közvetítő formában ölt testet (ennek legnyilvánvalóbb esete az írott gondolat), akkor elkezd önálló létét, más egyedeket befolyásoló funkciója lesz” - határozza meg Balázs Sándor filozófiai eszköztára segítségével a nemzeti, etnikai identitástudat fogalmát.²

Ez a fajta nemzeti, etnikai identitás, egyike az emberek legalapvetőbb, legmeghatározóbb azonosulásának, melynek létrejöttéhez, fenntartásához feltétlenül szükségesek bizonyos közös értékek, jelképek, magatartásformák, konvenciók sőt a mítoszok.

A szociológiában Max Weber óta lényegében egyetértés van abban, hogy az etnikai, nemzeti identitás kialakulásában fontos szerepet kap a nyelv, a vallás, a vallási tradíciók és gyakorlatok által meghatározott élet rituális szabályozottsága, a közös származástudat, a közös történelmi tapasztalatok, a mentalitás, az életmód és természetesen a közös (szellemi, anyagi) kultúra.

A magyar nemzeti identitásról röviden csak annyit, hogy ebben egy olyan **közösségi tudatformáról** van szó, amely a jelenlegi politikai országhatáron belül és kívül élő minden magát magyarnak valló, magyarságát tudatosan vállaló egyénre érvényes és jellemző. Ez az az öntudat, melyet markánsan meghatároz a közös nyelv, a közös történelmi tapasztalat, a közös kultúra, egy bizonyos többé-kevésbé jelképes származástudat, a sajátos életmód, mentalitás, temperamentum, konvenciók és utóljára, de nem utolsó sorban a vallási sokszínűség egyfajta magyar változata.

A rengeteg szétszakíthatatlan közös vonás mellett, van azonban egy olyan sajátos, egyedi tulajdonság, mely kizárólag minket határon túli magyarokat jellemez és amely bizonyos fokig megkülönböztet bennünket az anyaországban élő nemzettestvéreinktől, ez pedig **a kisebbségi létünk**. Ez az 1920 óta ránk erőltetett új létforma létrehozott egyfajta karakterisztikus kisebbségi identitástudatot. Véleményem szerint akár a beszűkült új kisebbségi létforma, úgy ez a kisebbségi identitástudat is egy deformált, anomáliás csökevényes tudatforma.

Történelmi adottságunknál fogva helyzetünk állandó dinamikus változásban, mozgásban van, de ebben a sokszor elbizonytalanító mobilitásban van valami, ami stabil, állandó, ez pedig a **többségi-kisebbségi viszony**, melyet az adott politikai államkeret megváltoztatása nélkül semmi sem képes átalakítani. 1920 óta a határon kívülmaradt nemzetrészek számára a hatalmi, politikai, gazdasági, társadalmi relációk radikális változásokon mennek át, beszűkülnek, éppen ezért mind a mai napig csak részben sikerült ezeket a tényeket feldolgozni, elfogadni.

¹ Demeter Attila "A jó államtól a demokratikus államig". Komp-press Baráti Társaság. Kolozsvár 2001.

² Balázs Sándor „Identitástudatunk zavarai” Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1995, 18 old.

Az idők folyamán pedig olyan új terminusok kerültek be a kisebbségi magyarság fogalomkörébe - különösen a két háború közötti társadalomtudományi szakirodalom és publicisztika segítségével - mint **helyzet**, **sorshelyzet** és **helyzettudat**.

A helyzet az az objektív létfeltétel, amelyben a magyar közösség itt és most él és létezik. Ez a mi helyzetünk adottság, nem magunk által megválasztott léthelyzet, sors ez, egyszerűen a külső kényszer diktálta **sorshelyzet**. Felülről érkező elfogult döntés alapján elszakítottak az anyanemzettől legalábbis politikai, részben gazdasági vonatkozásban. Ezt a szakítást igyekeztek a nyertesek egyre inkább a végsőkig fokozni, hol latens, hol agresszív homogenizáló nemzetpolitikájuk által. Ebből adódik az a bizonyos partikuláris **helyzettudat** (kisebbségi identitástudat), ami ennek a sorshelyzetnek megragadott, felismert, tudatosodott eszmeállapota.

"A szubjektív hozzáállás saját helyzetünkhöz akkor jelent nagyobb értéket, ha ismeretelméleti mélységű. Tudományos igénnyel kell felmérni létkörülményeinket ahhoz, hogy a helyzetismeret birtokában a helyzet tudat többi alkotóeleme valóban működőképes legyen..."

*...a helyzetismeret azt jelenti, hogy tudomásunk van a kisebbség sorsát hátrányosan érintő intézkedésről, a velünk szemben tapasztalt visszaélésekről, egyéni sérelmekről, de nem elégszünk meg ezeknek az információknak a szimpla elraktározásával, hanem kihámozzuk belőlük az ellenünk irányuló politika alapelveit, elméleti tartóoszlopait, vagyis a tendenciát."*¹

A kisebbségi létformáról alapvetően két szélsőségesen eltérő értékítélet született, amelynek dialektikus, komplementer hatása bizonyos fokig napjainkban is érvényesül.

Az egyik álláspont az úgynevezett „globálisan pozitív axiológia” (Balázs), mely szerint a kisebbségi lét a maga egészében egy valós pozitív érték. Ilyen értelemben közelíti meg a sorshelyzet kérdését László Dezső „A kisebbségi élet ajándékai” című programírásában. Ezt az álláspontot a transzilvanista mozgalom tagjai közül többen is támogatták és azzal próbálták érvelni, hogy az adott sorshelyzetet nem csak elfogadni kell, de sajátunknak tekinteni, vele lelkiileg azonosulni, mert csakis ebben a kritikus helyzetben van esélyünk megtisztulni, legjobb, legnemesebb tulajdonságainkat kikovácsolni és a legnagyobb mértékben megvalósítani, megalkotni.

A másik álláspont a szélsőségesen negatív axiológiai beállítást, mely abból a tényből - tegyem hozzá, máig érvényes - valós tényből indul ki, hogy a magyar kisebbség valamennyi megnyilvánulását az élet minden területén akadályozzák. Mind a jog, mind a politika, mind a gazdaság, a kultúra, a nyelv, a vallás, a közösségi élet területére több vagy kevesebb intenzitással, de kiterjed ez a hátrányos megkülönböztetés.

Nagyon találóan jellemzi ezt az állapotot Bibó István: „...a kisebbségi élet lassan lehetetlen állapotává válik. Az államhatalom - hacsak nem áll kifejezetten a faji szupremácia alapján - állandó lelkes szólamokkal öleli keblére más nyelvű állampolgárait, ugyanakkor azonban a kisebbségi ember, ha egy kicsit is jelét adja nyelvéhez és népéhez való ragaszkodásának, gyanússá válik, és gyanúsként kezelődik. Ez pedig a kisebbségi ember helyzetét ellentmondóvá és idegenné teszi akkor is, ha történeti kisebbség, s még inkább akkor, ha frissen odacsatolt kisebbség. Ez az idegenség úgyszólván független attól, hogy civilizáltak vagy brutálisak-e az államhatalom módszerei”.²

Ez a típusú álláspont annyit mégis elfogad, hogy ebben a nagyon sötét helyzetben van valami pozitívum is, ez pedig a különböző nemzeti kultúrák találkozásából és egymásrahatásából adódó érték többlet.

Azt hiszem, hogy ha néhány szóban kellene megfogalmaznom kisebbségi magyar identitásunk mai **legjellemzőbb közös vonását**, bizony nagy dilemmában lennék. Dilemmában, mivel nem vagyok benne biztos, hogy lehet-e még egyáltalán valami

¹ Balázs Sándor i.m. 25

² Bibó István: A Kelet-Európai Kisállamok Nyomorúsága. Kriterion Kiadó Bukarest-Kolozsvár 1994.

"legjellemzőbb közös vonás"-ról beszélni, vagy Cs. Gyimesi Évával kell egyetértennem, aki Veres Károly esszéjéből idézve írja: *„...sem a csángóság, sem a kisebbségi magyarság nem egynemű, arc nélküli tömeg, amelyben az egyed léte és értéke elhanyagolható lenne, hanem hús-vér emberek, személyek differenciált csoportja, amelyben mindenki sajátos létproblémáival küszködik. Akik egynemű összességnek tekintik őket, nem gondolkodnak egy reális közösségben. Követelményük egy illuzórikus közösséghez való hitszerű viszonyulás velejárója, amelyben a közösség mítikus idealizálása elfedi a valóságos egyéni létproblémákat.”*¹

Talán ha mégis megpróbálom meghatározni az erdélyi magyar identitás legjellemzőbb vonását - saját véleményem -, hogy ma az erdélyi magyarságot leginkább a Makkai Sándor két világháború között megjelenő írásaiban megfogalmazott **belső önellentmondás jellemzi**. Ez hol az egekigmenően optimista és reménykedő, hol a mélybehulló, vívódó, önmarcangoló, hol a vallani és vállalni, hol a nem lehet tovább önellentmondásos létállapot, sorshelyzet amit sokan az 1929-ben írott *„Mi útunk”*, az 1931-ben megjelent *„Magunk revíziója”* és az 1937-ben közzétett *„Nem lehet”* eltérő nézetei közt vélnek felfedezni.

Igy ír Makkai: *„Mi Románia polgáraivá lettünk, ennek az országnak törvényei és törvényes rendje a mi életünk meghatározója lett... (Magunk Revíziója 16.old) Mi ennek a rendnek kereteiben, ezekbe beilleszkedve kell, hogy magyarságunkat megtartsuk, nem mások ellen, hanem a magunk öröklött lelki és szellemi egyéniségének békés és munkás érvényesítése érdekében.”* (Uo. 19)² 1937-ben ugyanez a Makkai már arról ír, hogy nem lehet emberhez méltó élete annak, akit lefokozott a történelem kisebbségeivé, mert ez a kisebbségi létforma elviselhetetlen. *„Az a tény, hogy az illető országok közügyeiből a kisebbség kiszorítatik önmagában véve talán nem jelentene veszteséget, de ennek szükségszerű követelménye lesz az, hogy a maga életének közügye elszűkül, saját belső társadalmában keletkeznek, önhibáján kívül, lekicsinyített szempontok és kicsinyes érdekellentétek. Az összeszorított élet fülledtségében az ítélkezési és értékelési szempontok lassan eltörpülnek.”*³

Van-e kiút ma ebből az ellentmondásból? Ez a határon túli magyarság máig válasz nélkül maradt megoldatlan sorskérdése, a legjellemzőbb közös vonás.

Integráció, Globalizáció

Ehhez a kérdéshez őszintén bevallom csak nagyon óvatosan merek hozzányúlni, nos nem a kérdés nehézsége, inkább túlbeszélése miatt. Erről szól ma a politikai diskurzus, ezzel vannak tele a médiák, erről nyilatkoznak magabiztosan közgazdászok, társadalomtudósok, filozófusok, teológusok és a jószok, úgyhogy sokszor az az érzésem, hogy az erről szóló rengeteg közhely és dilettantizmus hatására, érezhető az embereken egyfajta jogos közömbösség. (lásd a magyar EU. népszavazást).

Mivel nem vagyok a kérdés szakértője féltő számomra, hogy sok társamhoz hasonlóan nehegy beleessek a közhelyek és a dilettantizmus csapdájába.

Visszatérnék a tanulmány legelején említett Norbert Ropers idézetéhez: *„A keletnyugat konfliktus befejezése óta világunkban két különböző irányzat fejt ki ellentétes hatását. Egyrészt övezetek nőnek össze, távolságok zsugorodnak össze, azonos időben értesülünk a kontinensen végbemenő eseményekről. Másrészt egyre nő a szakadék a szegény és gazdag területek között... Etnikai, nemzeti, vallási, kulturális és területi csoportok hangsúlyozzák sajátosságukat. Elhatárolják magukat egymástól. A globalizációnak és a széttöredezésnek ez az ellentéte hatja át világunk politikai rendjét.”*

Annyiban tökéletesen igaza van Ropersnek, hogy mai napig jól érezhetően létezik ez a két ellentétes társadalmi hatás, egyik az integráció, a másik a dezintegráció

¹ Cs. Gyimesi Éva: „Colloquium Transsylvanicum. 170 old. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998.

² Makkai Sándor: Magunk revíziója. Erdélyi Szépművés Céh. Kolozsvár, 1931.

³ Nem lehet. Látóhatár 1937/2. 110 old.

hatása és ezeknek különböző intenzitású kölcsönhatása határozza meg mai világunkat. Európai térségünkben talán ma egyértelműbbnek tűnik az integráló folyamatnak a felgyorsulása, felerősödése. Ez a jelenség azonban a történelemben nem új, egy bizonyos civilizációs fejlődéssel egyidőben jelentkezik az integráló tendencia. Gondoljunk itt a nagy ókori integráló birodalmakra, civilizációkra: Egyiptomra, Mezopotámiára, Rómára, vagy a hellenizmusra, később ilyen integráló birodalom a Karoling, a Német-Római Császárság vagy a jelenkorig érvényesülő Habsburg birodalom, de nolenivolens ide kell sorolnom a Szovjet birodalmat is.

Az is igaz, hogy ez a most végbemenő integráló folyamat minden előbbtől különbözik, nemcsak intenzitását és a létrehozott struktúrákat illetően de abban is, hogy nem erőszakos hódítóháború vagy dinasztikus érdek hozza létre, hanem többnyire egy közös felismerés, egy közös igény és érdek, amely összefügg a XX. század második felében lezajlott páratlan gazdasági, műszaki és tudományos fejlődéssel, melynek következményeként jelentkezik a magasabb politikai és strukturális integrálódás igénye.

- Mint felelősen gondolkodó értelmiségi, mint lelkipásztor akit élénken foglalkoztat kisebbségben élő nemzetársai és egyháza sorsa, csupán ebből a nézőpontból próbálnám megközelíteni egész létünket, saját személyes és közösségi egzisztenciánkat meghatározó és direkt módon alakító integrációs folyamatot. Tény, hogy ma ebben a kérdésben mindnyájan érintve vagyunk valamilyen formában, úgy is mint anyaországbeli vagy határon túli magyar nemzetrészek, úgy is mint keresztények, úgy is mint tagjai az evangélikus anyaszentegyháznak. Az is kétségtelen, hogy vannak a folyamattal szemben nagy elvárások, optimista remények és vannak fenntartások, félelmek is. Mindezt talán a folyamat átláthatatlansága és ambivalenciája indokolja. Ezt az ambivalenciát ragadja meg az erdélyi kisebbségi optikán át Cs. Gyimesi Éva „Kisebbségek a globalizáció sodrában” című írásában:

„Ha igaz az, hogy a globalizáció a késői modernitás uralkodó ideológiája, és hogy valójában olyan növekedés-elvű gazdasági modell, mely képtelen előlde létebeli korlátaink fizikai-biológiai végességével számolni, s lényegében nincs tekintettel az egyes emberek, a helyi közösségek igazi érdekeire, ha igaz, hogy e folyamat egy szűk és lényegében arctalan multinacionális gazdasági és bürokrata elit érdekeit szolgálja úgy, hogy kimerítve a Föld erőforrásait környezet- és végső soron emberpusztító hatása lesz, akkor a legsürgősebbnek tartom, hogy a mi társadalmunk és közvetlenebbül a mi kisebbségi társadalmaink tagjaiban tudatosítsuk e feltartóztatatlannak látszó hatalmi terjeszkedés veszélyeit.

És ha - másfelől - igaz az, hogy a globalizációnak úgynevezett kontextuális befogása is lehetséges, ami annyit jelent, hogy a vázolt folyamat pozitív értékeit, például az új gazdasági-technológiai lehetőségeket sajátosan alkalmazva az egyes helyi társadalmak, régiók előnyére, megerősítésére is lehetne fordítani - és itt elsősorban ismét a kelet-európai régiókra gondolok -, akkor nekünk, úgy-ahogy tájékozott értelmiségieknek, mindent el kell mondanunk, és lehetőség szerint meg is kell tennünk azért, hogy a globalizáció és a regionalizmus helyes mértéke, egyensúlya kialakuljon.

Az európai folyamat megnevezésére használt fogalom, az integráció szelidebb tendenciát takar, és ebben a tekintetben számunkra többet ígér, mert a másságok, a sokszínűség védelmét is implikálja (szemben az amerikanizálódás hatásaival), de nem fedheti el azt a szellemi-erkölcsi imperatívuszt, hogy Kelet-Európa és különösképpen a kisebbségek esetében a leleményes és gyors felkészülés, az alkalmazkodás, a helyes - gazdasági, politikai, civilizációs, kulturális - adaptáció mindannyiunk részéről sokkal nagyobb erőfeszítést tesz szükségessé, mint más, fejlettebb régiók esetében.”¹

Nem tartozom sem az integrációt abszolutizáló „hurrá” optimisták, sem a mindent eleve elutasító szkeptikusok táborába. Nem vagyok túlzott optimista, sem idealista, de remélem „hamis realista” sem, amikor azt állítom, hogy a történelemben nincsen

¹ Cs. Gyimesi Éva: Colloquium Transsylvanicum. Mentor Kiadó Marosvásárhely, 1998.

végtelen folyamat, nincsen megállíthatatlan és befejezhetetlen esemény, semmi sem történik az isteni örökkévalóság kritériuma alatt. Meggyőződésem, hogy minden pozitív felfelé ívelést, legjobb esetben egy stagnálási folyamat, de legtöbbször visszaesés, zuhanás követ. A globális integráló folyamat nem abszolutizálható és nem játszható ki más alapvető és egyetemes értékekkel szemben. Nem vagyok annyira szkeptikus sem, hogy ne lássam, hogy ne vegyem észre, jelenleg egy megbízható menetrend szerint mégis jó irányba halad a folyamat a magasabb integráció felé.

Nem vagyok annyira optimista, hogy másokkal együtt szajkózzam, hogy a NATO és EU integráció véglegesen és kielégítően megoldja majd a szétdarabolt magyar nemzet közel évszázados problémáját, de annyira szkeptikus sem vagyok, hogy ne lássam be hideg fejjel, hogy egyelőre számunkra „lefokozott kisebbségek” számára ez még mindig a legjobb alternatíva, még ha rész megoldást kínál is. Végül is ez a fajta integráció biztosít egy olyan politikai-gazdasági keretet, amelyben a nemzet kohéziója újra érvényesül és bizonyos mértékig újra egyesül egy érdekes politikai formációban a magyarság, de hangsúlyoznám, bizonyos mértékig.

Természetesen azt is figyelembe kell vennünk, hogy különböző államok más-más időben fognak csatlakozni a közösséghez, ezek olyan kezdeti nehézségeket fognak generálni, melyet egy bölcs és jóindulatú politikai cselekvéssel át lehet hidalni.

Marad számomra az utolsó, a megválaszolatlan kérdés, nevezetesen, hogy ebben az emberbarát, jogtisztelő, kultúrát és identitást pártoló, fölöttébb toleráns magasabbrendű, integrációs rendszerben mi lesz a Keresztény Egyház, a Magyar Evangélikus Egyház sorsa, jövője? Egyházként, keresztény közösségként milyen integrált európai jövő elé nézünk?

Teszem fel ezt a kérdést akkor, amikor tudom, hogy széleslátókörű, nagyvonalú politikusok arról vitatkoznak, hogy az új európai alkotmányban akár annak csak praambulumban is történjen-e valamilyen utalás vagy se az Istenre, Krisztusra, Egyházra, Vallásra?!

Szomorú és sajnálatos dolognak tartom, rossz előjelnek, hogy valamiféle olyan kollektivistá, uniformizáló exkluzív ideológia nyerjen létjogosultságot, amely minden más realitást, értéket kizár maga mellől és tagadja a pluralizmus létjogosultságát, hivatkozva valami semleges de egyneműsítő egységre.

Milyen lesz az én, a mi közös Európánk?

Az Egyházzól

A Romániai Evangélikus Egyházat úgy határozhatnám meg, hogy annak elnevezésére, hogy kisebbségi egyház, egyszerre **Hitvalló** és **Népegyház** is. Ez a két megnevezés, az egyház empirikus, történelemben megjelenő formájára utal, nem tartozik az egyház belső, változhatatlan ismertető jegyei közé. A reformáció meghatározása erre nézve világos és egyértelmű - Notae Ecclesiae - Augustana VII.

A hitvalló és a népegyház fogalmai, meglátásom szerint nem zárják ki feltétlenül egymást, inkább egyfajta dialektikus, komplementáris egységet képeznek, ezért nem szerencsés dolog e kettő éles szembeállítását sem. Vannak történelmi kontextusok amelyek hol egyik, hol másik formát részesítik előnyben. De a döntő az, hogy az Egyház miként tudja hirdetni és megélni tiszta lelkiismerettel azt az igazságot, amit Istennek Krisztusban adott kinyilatkoztatása által kapott. Hirdetni és megélni ezt az igazságot ebben a változó világi kontextusban. Egyébként a látszólagos ellentét feloldásában segíthet Karl Barthnak azon megállapítása, melyben bizonyos feltételek mellett jogosnak ismeri el a népegyházi formát is, amennyiben ennek kritériuma a Krisztus iránti hűség.

Az Egyház Hivatása - ennek értelmében - a Krisztus iránti hűség kritériuma alatt szolgálni tiszta lelkiismerettel és odaszánással abban a nemzeti, etnikai közösségben ahová a történelmi adottság folytán Isten beállította egyházát. Itt kell megvalósulnia annak, amit reformátori örökségként, újraértelmezve, aktualizálva tovább kell

vinnie magával a XXI században is.¹ A Krisztus iránti hűség kritériuma alatt, a saját identitásához való feltétlen ragaszkodás jegyében, nyitni a kereszténység nagycsaládjára felé, nyitni a világ, a társadalom felé, amelynek kérdéseire, problémáira van hiteles és lényeges mondanivalója.

A Romániai Evangélikus Egyház valóságosan be van ágyazva a mai idők elmentmondásos világába, a változó társadalomba, éppen ezért sem maradhat elszigetelten, saját elefántcsonttoronyába menekülve az események elől. Nem kerülheti el az őt körülvevő társadalom általános válságainak és változásainak megrázkódtatásait. Keresztény felelősséggel el kell fogadnia és fel kell vállalnia e mélységes politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és morális átalakulásban lévő térség minden realitását és őszinte szándékkal osztozni kortársaink problémáiban és velük együtt keresni a kiút és a megoldás lehetőségeit.

A megváltozott viszonyok között, a keresztény hit - melynek központi tartalma, hogy a Mindenható Isten igazzá, megigazulttá teszi az embert Krisztus érdeméért, annak halála és feltámadása által - olyan új, kegyelmi életlehetőséget nyújt az embernek, amely lehetővé tesz egy új azonosságot, egy új identitás kialakulását. Ez az új identitás, (az új ember) tisztánlátást és erőt ad az Egyháznak is pozitív módon, aktívan és felelősen vállalni a társadalmat.

Mi keresztények tulajdonképpen két világ polgárai vagyunk, tagjai Isten népének, polgárai Isten Országának, de polgárai vagyunk egy földi országnak is, tagjai, részei egy népnek, egy nemzetnek, melynek meg van a maga helye, kultúrája és karaktere. Saját nyelvünket, kultúránkat, felekezeti, etnikai identitásunkat úgy próbáljuk meg Isten dicsőségére gyümölcsöztetni, hogy az valójában minden embertársunk, az egész emberiség javára és hasznára legyen.

(Elhangzott a Magyar Evangélikus Tanácskozó Testület (METT) gyűlésén
2003. május 14-én, Budapesten.)

¹ Dr. Bölskei Gusztáv: Theológiai Szemle. 1996/4, 256 o)

Ittzés János (Győr):

Európa lelke – a Lélek Európája¹

Nagyon sokáig töprengtem azon, hogy miről szóljak ma. Nemcsak azért, mert – látva a sorrendet, a meghívottak listáját és a tervezett napirendet – kezdettől fogva világos volt, hogy nagyon sok minden elhangzik majd felszólalásom előtt, amit én csak ismételhetnék, vagy amire röviden csak visszautalhatnék. Másrészt az a belső kényszer is szorított, hogy egy ilyen tanácskozáson azt kell megfogalmaznom, arról kell szólnom, ami nagyon őszinte vallomásként hagyja el szívemet és számat, és amit más helyettem, helyettünk nem mond el, nem mondhat el. Ezért fogalmazódott meg bennem ennek a néhány percnyi mondanivalónak a címe, témája így: **Európa lelke – a Lélek Európája**.

A töprengés nagyon korai fázisában egy bibliai jelenet jutott az eszembe. Kirázhatatlanul úgy belém akadt, mint ahogy a bogánccs a kecske szőrébe. Engedjék meg, hogy idézzem az apostolok cselekedeteiről írott könyv egyik szakaszát: *“Amikor Mízia felé mentek, Bitíniába próbáltak eljutni, de Jézus Lelke nem engedte őket. Erre Mízián áthaladva lementek Troászba. Egy éjjel látomás jelent meg Pálnak: egy macedón férfi állt előtte, és ezekkel a szavakkal kérte őt: 'Jöjj át Macedóniába, légy segítségünkre!' A látomás után nyomban igyekeztünk elmenni Macedóniába, mert megértettük: oda hívott minket Isten, hogy hirdessük nekik az evangéliumot.”²*

Tisztelt Hallgatóim! Számomra a macedón férfi hangja hallható hang. Számomra – álmaimban, és nem álmodozásaimban – meg is szólal ez a hang. Ez a hang valóban a túlpartról jön, de ez a túlpárt nem a Lajta túlsó partja. Ez a túlpárt itt közöttünk is van. Mert az elválasztó szakadék – nemcsak az elmúlt évtizedek után, de az elmúlt évszázadok után és hatásaképpen – nem a korábbi szabad és a korábbi rab Európa, hanem a krisztushívők és a nem-krisztushívők között húzódik.

Ezért, amikor Európa lelkéről szólok, akkor arról szeretnék beszélni, mi az az egyetemesen jellemző néhány vonás, ami jelen van a minket körülvevő

¹ Felszólalás a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat által “Az egyházakkal az Európai Unióba” címmel rendezett konzultáción, Esztergom, 2003. április 28.

² ApCsel 16,7-10

világban, polgártársainkban, földrész-társainkban, az európai kultúra mai örököseiben. Nem tudok semmi különleges dolgot mondani. Hiszen ha a három sokat emlegetett “varázsszót” említem – szekularizmus, globalizáció, elvtelen liberalizmus – csak azokat a diagnózis-jeleket adom, amelyekről egyébként is sokszor beszélünk, és sokszor gondolkodunk. Mégsem tartom feleslegesnek, hogy szóljak erről, mert – ha jól értettem az elmúlt évek folyamán többeknek a megszólalását és felszólalását, kénytelen vagyok megállapítani – én ezeket a fogalmakat kicsit másképp értem, mint sokan mások, akik már előttem (hangsúlyozom, az elmúlt évekre és nem a mai napra gondolok!) megszólaltak, és véleményt nyilvánítottak.

Induljunk el a “kályhá”-tól! Ha a szekularizmusról gondolkodunk, akkor a “kályha” lehet a 2001-es népszámlálás adathalmaza. Az az adatsor, amelyre sokszor hivatkoztunk, és amelyre ma is több ízben utalás történt. Ezek szerint a magyar társadalom 75 %-a vállal – magát valamilyen felekezethez tartozónak vallva – bizonyos örökséget, amelyről úgy szoktunk beszélni, hogy az a kereszténység értékrendjéből származó örökség. Oda kell tennünk emellé a ma már több ízben idézett szociológiai adatokat is: a házassággal szemben élettársi viszonyban élők, a hozzánk is egyre hódítóbban begyűrűző, és az utóbbi időben általánossá vált “single” életmódot választók, a házasságon kívül született gyermekek és az abortuszok adatait; és folytathatnánk tovább... Lelkiismeretemet is nyugtalanító, kínzó kérdésként fogalmazódik meg bennem: Valóban azt hisszük, hogy a szerintünk helytelen döntéseket, a statisztikai adatokban is megjelenő folyamatokat mind a másik rész, a 25 % produkálja? Valóban azt gondoljuk, hogy csak az a 25 % veteti el gyermekét, választja az élettársi kapcsolatot, lesz lumpen-elemmé, löki ki az utcára gyermekét, hagyja ott a házastársát? S folytathatnánk a kórképet.

Szeretném aláhúzni, nyomatékosan hangsúlyozni azt, amit mindenki tud, csak talán nem mindig szembesülünk ezzel a tragikus, szomorú képpel. Talán jobb lenne a 75 % fölötti, meglepetést okozó eufórikus örömmön túl arra is többször gondolni: és hányan hallgatják az evangéliumot? Hányan vesznek részt rendszeresen keresztény közösségek különböző alkalmain? A magukat valamelyik felekezethez tartozónak vallók 10 %-a? Európa lelke a 75 % mínusz 10 % meghatározó lelkülete. A múlttal csak szavak szintjén közösséget vállalás “erénye”, a napi bizonytalankodás, a morális lápvilág, a családi és egyéni élet sok-sok, napi keserősége, amely – kár lenne tagadni – minket is megkönyékez, minket is bánt, és minket is kísért. Igen, *Európa lelke* alatt azt értem, amit a szekularizmus, ez az évszázadok óta egyre intenzívebben milliókat,

százmilliókat meghódító folyamat hatása ma produkál körülöttünk és bennünk. A XIX. század első évtizedeiben munkálkodó Auguste Comte írta *A pozitív vallás katekizmus*a című művében: "Az emberiség végleg kiiktatta gondolkodásából Istent, anélkül, hogy korábbi érdemeit elfelejtette volna." *Ez Európa lelke*. És folytassuk csak... Még mindig nem nyugodhatunk meg. Feltételezem, lehetséges – és ezzel senkit nem szeretnék megbántani –, hogy csak annak a közösségnek a nyomorúságait vázolom fel, amelyben én a korábbi évtizedekben gyülekezeti lelkészként szolgáltam. Ez egy nyugat-magyarországi, régi polgári hagyományokkal rendelkező város. Nagyon markáns, tradicionális vallási közösségekkel, és körjük gyűlt holdudvar közösség-részekkel. A dolog természetéből és az evangélikus egyház helyzetéből fakadóan húsz év alatt talán 15-20 %-ban eskettem tiszta evangélikus párokat, 80 %-ban ún. vegyes párokat. Közel húsz éves ottani szolgálatom alatt talán ha öt olyan párt eskettem, ahol nem az érkező gyermek döntötte el a házassági szándékot. Mindez már a nyolcvanas években történt. S ebben a közösségben, amikor egy – magát vallásosnak valló – családban történt látogatás alkalmával az élet alapjáról, a sorsról, a reménységről beszéltünk – szinte rám szakadt az ég a döbbenettől –, büszke, önelégült mosollyal húzta elő az egyik nagyszülő a vitrin fiókjából a rövidesen esedékes konfirmációra vett ajándékot, amivel a kis unokát akarta meglepni. Hogy mi volt ez? Bizony nem más, mint a gyermek születésnapja szerinti zodiákus csillaggel, aranyláncon függve, aranyba öntve. S ez a nagyszülő minden vasárnap ott ült a templomban... Lehet, hogy csak én szenvedtem lelkipásztorként ilyen kudarcokat. Megnyugodnék, ha ezt elmondhatnám. De talán megértik, elsősorban tisztelt és kedves lelkész- és paptestvérek, hogy mégsem feltételezhetem, hogy ez csak az én személyes tapasztalatom. *Európa lelke*... És lehetne folytatni tovább. Újra és újra feltehetjük a kérdést: mivel érvelünk, mire hivatkozunk, amikor döntési helyzetbe kerülünk, pl. pályaválasztásnál, gyermekeink, ifjaink tanácsolásánál? Sajnos ki kell mondani: bizony úgy élünk, *si Deus non daretur*, mintha Isten nem lenne. Néha még a saját – szigorúan vett egyházi – dolgainkról is így gondolkodunk. Talán harmadikként megkérdezzük Istent is: és te, mit szólnál hozzá? Megkérdezzük először a divatot, a korszellemet, majd az aktuális politikai csillagállást, s talán – mondom – harmadikként őt is. *Ez Európa lelke*, körülöttünk és bennünk. És ebben vagyunk igazán egyformák itt Európában, ez az igazi globalizmus. Hogy van globalizációs hatása a tőkének is? – tudom, nagyon jól tudom, de a tőke globalizációs ereje mégis itt gyökerezik, *ebben* az európai lelkületben. S ez az a lelkület, amelyik mindig úgy kérdez először, hogy mire, mennyire terjed ki az én egyéni szabadságom. Szabad vagyok, senki ne szóljon bele abba, amit teszek. Szabad vagyok, ezért én megmondhatom, hogy

te mit tegyél. Európa lelke. Ugyanennek a lelkületnek korábban többször emlegetett gyümölcse az – és szeretném, ha igazán tudnánk aktuális politikai összefüggések nélkül gondolkodni erről –, amikor a „na és”-ek cinikus vállrándításával elintézzük a törvényesség és a moralitás határának kérdéseit. Ez is Európa lelke. Bocsánatot kérek, hogy ilyen összefüggésben említtem, de a cinikus mondat: “hazudj, költő, csak rajt ne kapjanak” vajon nem ezt mutatja? Ez is Európa lelke.

De mikor lesz Európa a Lélek uralma alatt álló territórium? Európával, az európai lelkülettel szemben, a szekularizáció, a globalizmus, az elvtelen, egyéni szabadságokat bálványozó, nagyon is európai – bár igaz, amerikai gyökerű – áramlatokkal szemben mikor kezd el fújni majd az a szél, amelyik feltisztítja a szennyet, és a sokszor ködbevesző horizontot világossá teszi előttünk?!

Igen, új pünkösdre van szükségünk. Az egyik magyarországi látogatása alkalmával a televízióban láttam II. János Pál pápának a győri repülőtéren ünnepelt szentmiséjét. És azóta is fülemben cseng homíliájának egyik első mondata – olyan szél volt, hogy majdnem felkapta a hófehér ornátusba öltözött pápát –: milyen példázatszerű ez a szél, bárcsak jönne már! Igen, amikor Európa lelkéről beszélünk, ott csücsülünk mindannyian ugyanabban a hajóban, lessük a fonnyadt vitorlákat. Némelyek ugyan azt hiszik, hogy ők maguk fújják bele a passzátszelet, és csodálkoznak, hogy a hajó nem mozdul; mások meg pontosan tudják: igen, új pünkösdre van szükségünk ahhoz, hogy a Lélek Európájává legyünk. Hogy az a közösség legyünk, ahol újra fontosak és meghatározóak lesznek a maradandó értékek; és amelyben az lesz csillogóvá, ami nem talmi; és hogy valóban megérjük, Isten szeretetének minden ember számára nélkülözhetetlen örömhíre ma is fontos, szükséges. Bár ma még sok kortársunk azt sem tudja, hogy valójában mi hiányzik neki, mire van szüksége. De vajon mi meg tudjuk-e tanítani az “utcasarki koldusokat” arra, hogy azt kérjék, ami valóban hiányzik nekik?

És ismét egy bibliai jelenet¹. Mindannyian ismerjük, talán majdnem mindannyian. Az imádság délutáni óráján – szokás szerint – Péter és János felmegy a templomba. És az Ékes kapunál koldul egy szerencsétlen béna. Elmennének mellette, talán egy pillanatra meg is állnak, s a béna felnéz, abban a reménységben, hogy alamizsnát kap tőlük. Emlékszünk rá, mit mond ekkor Péter. Lényegében ezt: Amit te kérsz, azzal nem szolgálhatok. De amire szükséged van, azzal megsegíthetlek: A názáreti Jézus nevében mondom, kelj

¹ ApCsel 3,1-10

fel, és járj! Mi sokszor azt akarjuk magunkkal és másokkal is elhíttetni, hogy a mi zsebünkben aranyak és ezüstök csörögnek – képletesen is. S eközben az egyetlen, amit rajtunk kívül más nem ad, nem mond sem Európának, sem a világnak, az sokszor bennszorul a gégénkben. A Jézus Krisztusról szóló boldog és gyógyító tanúságtétel. Hiszem, vallom, s ebben a reménységben vagyok az, aki vagyok, hogy ha sokan mást is várnak tőlünk, nekünk elsősorban arra van küldetésünk, hogy a koldusoknak – a saját koldus-lelkünknek is –, a körülöttünk utcasarkon hentergőknek, utcasarki nőcskeként saját lelküket árulóknak elmondjuk az üzenetet: A názáreti Jézus nevében, kelj fel, és járj! Széleden, alázatosan, de nagy bizonyossággal. S akkor talán egyszer, ha Istennek is úgy tetszik, mégiscsak megzendül az a szél, és lábra kap a sánta, a béna...

S végül, tisztelt Hallgatóim, kedves Testvéreim, amikor Európa lelkéről és a Lélek Európájáról próbáltam szólni, akkor mindezt azért tettem, mert lelkiismeretem mélyén nagyon elevenen, sürgetően visszhangzik az apostoli intés és figyelmeztetés – bárcsak meghallanánk, mi egyházi emberek –, *az egész világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését*¹. Hogy csak egy csipet só, egy körömnyi kovász? Lehet. De Európa lakható földrész marad, és örömet szerző közösség, ha jaját-baját meghalljuk, és a ránk bízott üzenettel gyógyítjuk és gazdagítjuk azokat, akik sóvárogva várják, hogy végre – a ránk bízott üzenettel – megszólaljunk.

Köszönöm, hogy meghallgattak. Figyelmük megtisztelő volt.

¹ Rm 8,19

A
**Magyar Evangélikusok Tanácskozó Testületének
(METT) állásfoglalása
2003. május 14.**

2003 május 13-15-én Budapesten tanácskozásra gyűltünk össze. Az Orosházán 2001 augusztus 18-án aláírt "Megállapodás"-ra utalva küldetésünket és céljainkat a következőkben körvonalazzuk.

Mint Krisztus egyházának az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására elhívott szolgálói, a kárpátmedencei egyházakban vezető szerepet betöltő egyházi és világi személyek, ill. a nyugati diaszpórában szolgáló lelkigondozók, az Egyház Ura iránti hálával kijelentjük:

1. Elhatározzuk, hogy szolgálatunkat Urunk evangéliuma felszabadító és vigasztaló üzenetének hirdetését – egymással összehangolva és egymásra figyelve – végezzük. Szolgálatunkkal szeretnénk megszólítani Istentől elidegenedett, szekularizált kortársainkat. Sajátos helyzetünkből fakadóan az evangélium anyanyelven való hirdetésével közösségeink magyarságtudatát is erősíteni kívánjuk.
2. Szolgálatunkat mind a hazai, mind pedig az idegenbe szakadt keresztény testvéreink között is az evangélium tiszta hirdetésében és a szentségek Krisztus rendelése szerinti kiszolgáltatásában látjuk. Az evangélium tisztasága érdekében Krisztus vigasztalásának üzenetét szükségszerűen elhatároljuk minden hamis evangéliumtól, amely a meghalt és feltámadott Krisztusban való reménység helyett múlandó értékekre épít. Krisztus evangéliumát ilyen kísértésekkel szemben is egyedüli reménységként hirdetjük és valljuk; igehirdetésünkben pedig minden mástól óva intünk az ítéletre jövő Krisztus előtti felelősségünk alapján.
3. Egymást bátorítva, érdekközösséget vállalva, feladatunknak látjuk, hogy támogassuk egymást a teológus-képzés és a lelkeszi szolgálat biztosítása területén. Szeretnénk segíteni az etnikai kisebbségben és diaszpórában élő testvéreink és nem-magyar anyanyelvű, befogadó egyházaik kapcsolatának rendezésében. Mindig készek vagyunk az adott körülmények között úgy szolgálni a hozzánk tartozóknak, hogy azt mindenkor a helyi egyházi hatóságokkal összehangolva, Isten dicsőségére végezzük.

Pátkai Róbert (London):

A civil társadalom és az állam és az egyház viszonya¹ (A hazai helyzet vázlatos történeti áttekintése)

Ha a társadalmi és politikai elemzés csak a jelenre korlátozódik, a társadalomról és kilátásairól igen rövidlátó képet nyer. A múlt adja azt a távlatot, melynek háttérében láthatjuk azt, ami állandó, és azt, ami megváltozott. *Magyarország modern történetében a múltat és a jelent az a szándék kapcsolja össze, hogy létrejöjjön egy nyugat-európai típusú civil társadalom.* A XIX. század magyar politikusai és értelmisége egy ilyen társadalmi rendet kívántak létrehozni, és utódaik, éppen több mint egy évszázaddal később ismét ennek megalkotására törekcsenek. Nem szükséges a XIX. századnál messzebbre visszamennünk, ugyanis a liberális politikuskok ekkor szabályozták az egyházak helyzetét. A továbbiakban igyekszem rávilágítani azokra a hasonlóságokra, amelyek a XIX. század liberális törekvései és az ország 1989 utáni átalakulása között található. A cél mindkét esetben a nyugat-európai civil társadalom felépítése volt, amelynek az az alapelve, hogy a jogokkal és köteleességekkel felruházott személyek és szervezetek egyenlők, és valamennyien a törvénynek vannak alárendelve. Ezen közös célmeghatározás mellett ugyanakkor látnunk kell, hogy Magyarországon az egyházaknak és vallásoknak az államhoz fűződő viszonya jelentősen eltért a nyugat-európai országokétól. Itt a törvény értelmezésének kérdéséről is van szó.

A nyugat-európai társadalmakban az állami hatóságok és az egyházak, valamint szervezett társadalmi csoportok kapcsolatait alapjában a parlament által hozott törvény és olyan normák irányították, amelyek mindenkire egyformán vonatkoztak. Magyarországon és általában Kelet-Európában a szokásjog volt a meghatározó. Itt a kormányrendeletek, tiltások, egyezmények és a kiváltságok sokféle változatát hozták létre. Ezek az egyházak számára lehetővé tették, hogy a maguk körülhatárolt területén belül gyakorolják vallási életüket.

Tévedés lenne azt feltételezni, hogy az állam-egyház rendszert a kommunista időben teljes egészében a háború utáni, szovjet típusú rezsím hozta létre. Az általában kevésbé ismert, hogy a XIX. századba visszanyúló kapcsolati rendszernek kevesebb köze volt a kommunista kormányzathoz és ideológiához, mint a kelet-európai jogi és politikai tradíciókhoz. Az egyházakkal szemben a kommunista hatalomátvétel előtt és után alkalmazott bánásmód különbségei bár döntően meghatározók és alapvetők, de mégsem homályosíthatják el azt a tényt, hogy *azok az elvek, amelyeken az állam-egyház viszony 1948 után nyugodott, már régi hagyományokon is alapultak.* A marxista-leninista új rendszer csak a maga javára kihasználta a már létező tradíciókat.

Témánk egészét érintően döntő szerepet játszott a helyzet kialakulásában az *autokratikus jogelv*, ami német nyelvterületen és attól keletre alakult ki. Az ilyen jogrendszerben az egyéni és szervezeti jogok lényegében mint az államtól kapott „engedmények” jelentkeztek. Itt a kormány és a végrehajtó hatalom hagyományosan, azaz saját jogán rendelkezett a rendeletkiadás gyakorlatával. Az autokratikus elv vizsgálatának a legegyszerűbb módja az lehet, ha az egyén és a csoport jogaira vonatkozóan

¹ Elhangzott a KÉMELM augsburgi gyűlésén, 2003. május 13.

szembeállítjuk a nyugat-európai jogvédelmet a Kelet-Európában tapasztalt gyakorlattal.

A nyugat-európai liberális államokban, a polgári jogok érvényesítésében, a védelem az egyén oldalán lelhető fel. Az állami hivatalnok és az állampolgár, vagy csoport, ellentéte esetén a hivatalnoknak kellett bizonyítania, hogy döntésére parlament által hozott törvény hatalmazta fel. A Habsburg Monarchiában, a Német Birodalomban és attól keletre viszont az állami hatóságok oldalán található a jogvédelem. Konfliktus esetén a bizonyítás terhe nem a hivatalra, hanem az ellenkező oldalra hárult. Ha az állampolgár, vagy csoport jogorvoslatot keresett valamely állítólagos jogsérelemre, amit a hivatalnok okozott, neki kellett bizonyítania, hogy a jog abban a bizonyos kérdésben az ő érdekeit védte. Ez a jog, az *autokratikus jogelv*, amelyet a jogtudósok nálunk a XVIII. század óta kivétel nélkül elismernek, 1848 után is a magyar jogrendszer elfogadott része maradt. Az 1790. évi XII. törvénycikkben az uralkodó megígérte, hogy csak abban az esetben ad ki rendeletet, ha az a jogot nem érinti. Nyugat-Európában, ahol a jog hallgatott, az állampolgár szabad maradt. A keleti, azaz a német és az attól keletre lévő rendszerekben ennek az ellenkezője érvényesült: ahol a jog hallgatott, azaz nem védte egyértelműen az egyént és a társadalmi csoportot, az állami hatóság szabad maradt önálló, önkényes cselekvésre. Ennek, az Európa két része között a jogvédelemben mutatkozó eltérésnek, fontos következményei voltak. Ez a kérdés lényege. A tétel illusztrálására említem a múlt századi német joghallgatók köréből származó ismert mondást: „*Angliában minden szabad, ami nincs megtiltva. Németországban minden tilos, ami nincs megengedve*”.

Az *autokratikus elv* igen nagy, bár nem kizárólagos befolyást gyakorolt az egyházak jogi életére. A liberális cél a jogrend megteremtése volt, amely oltalmazta a lelkiismereti szabadságot és a vallássegénylőséget. A liberális erőfeszítések azonban váratlan eredményekre vezettek. Az egyházak tekintetében a társadalom és az állam szokásjoga együtt érvényesültek. Ezen felül már évszázadok óta törvények is védték a vallási jogokat. E három jogforrás kölcsönhatásai az 1867-es kiegyezés után, a liberális korban, paradox módon nem egyenlőséghez, hanem vallási hierarchiához vezettek. A többfelekezetű és soknyelvű Magyarországon gyakran egybeesett a vallás, a nemzetiség és a társadalmi osztály. Ez pedig felerősítette a kulturális különbségeket és létrehozta az ország egyes részein a többszintű, plurális társadalom elemeit. Például a Felvidék egyes vidékein szlovák római katolikus parasztok, német lutheránus polgárok és magyar kálvinista köznemesek éltek együtt. A vallások egymáshoz való viszonyát a korona és a törvény szabályozta. Az uralkodó jogköre vallási ügyekben igen széles volt, részben kívül maradt a parlamenti ellenőrzésen, és mivel nagymértékben szokás-jogi alapokon nyugodott, nem volt kielégítően meghatározva. A római katolikus egyház szorosan kötődött a koronához az ún. *főkegyúri jog*, *ius patronatus* révén, amelyen az egyházi kinevezésekre vontkozó királyi jogigény alapult. Itt csak röviden jegyzendő meg az, hogy később a kommunista kormányzat ezen jogon igényelt magának nemcsak beleszólást, de döntő hatalmat is az egyházak életébe.

Kétségtelen, hogy 1867 után, tehát a kiegyezést követően a törvényhozás bizonyos mértékig a felekezeti egyenjogúság ideálja felé közelített, de nem jutott elég messze. A törvényhozás csak alárendelt szerepet játszott az állam és az egyház kapcsolatainak alakulásában. Ehelyett az egyház és a polgári hatóságok szokásjoga volt a döntő tényező. A század végére a római katolikus egyház jobban függött a kormánytól, mint az 1860-as években. A függőség növekedett a püspöki kinevezéseken keresztül. Az egyházi alapokat a kultuszminisztérium hivatalnokai kezelték, és ez a gyámság csökkentette az egyház ellenálló képességét.

A vallások három osztálya alakult ki. Egyfelől a törvény már 1790-ben elkezdte

felszámolni az evangélikus, református és ortodox keresztény egyházak jogi hátrányait, az unitáriusokét 1848-ban, valamint a zsidókét 1867-ben. Másfelől viszont a változás az előjogok lépcsőzetes rendszerét teremtette meg. Az állam védte az egyházakat, elismerte ősi jogaikat, új jogokat ruházott rájuk, önkormányzatot adott, de a növekvő hivatali gyámságon keresztül egyuttal ellenőrizte is őket. A liberálisok azzal indokolták az egyházak feletti miniszteri gyámkodást, hogy azok a támogatást „állami feladatok” végrehajtására kapták. Az egyházak 1867 után is őrizték a születési, halálozási és házasságkötési anyakönyveket és egyházi irányítás alatt állt a vidéki elemi és középiskolák nagy része. Mindemellett *az állam-egyház viszony egységes, világosan összefüggő rendszere nem alakult ki.* Az egyházak polgári és politikai jogainak egyenlőtlenségét kultuszminisztériumi rendeletek, királyi leiratok és a társadalmi szokásjog alakították. *A XIX. század végére a liberális kormány védőszárnyai alatt egy egyedülálló rendszer alakult ki, amely a „bevett”, az „elismert” és a „megtűrt” vallások merev jogi osztályaira tagozódott.*

A törvényekben többször is szerepel a „bevett” vallások fogalma, de sehol sem határozták meg, hogy melyek azok. Köztudomáson alapult, hogy 1868-ban a katolikus, a görögkeleti, a református, az evangélikus és az unitárius egyház minősült bevettnek, 1895-től a zsidó vallás. Azokat a felekezeteket, amelyeket az akkori szokásjog be nem vett felekezeteknek kezelt, a hatóságok csak *megtűrték*, saját belátásuk szerint tolerálták. Ilyenek voltak a nazarénusok, amelyek például nem vezethettek anyakönyvet, és a nazarénus házasságból született gyermekeket törvénytelennek tekintették, ennek az örökösödésre vonatkozó minden következményével együtt. Az „elismert” vallások kategóriája a kultuszminisztériumi szokásjog terméke volt. Elsősorban a zsidó vallás volt ebben a kategóriában 1895-ig. Még két vallás vált elismertté a dualizmus korában: a baptista egyház 1905-ben és a mohamedán vallás 1916-ban. Az elismert egyházak korlátozott önkormányzatot élveztek. Bár nekik is volt joguk egyházi adót kiróni, de annak behajtásához nem vehették igénybe a hatóság támogatását. A helyi hatóságok adminisztratív gyámsága alatt éltek. A XX. század első négy évtizedében az állam-egyház viszony rendszere lényegében nem változott. Az intézményfolytonosság azonban a II. világháború alatt és után megszakadt.

A kommunisták teljes egészében elutasították a civil társadalom alapelveit. Eltörölték a magántulajdont éppúgy, mint a polgári jogokat és nem tűrték az autonóm társadalmi intézmények létezését sem. A politika osztatlan hatalom volt. Valamennyi egyház a világi hatóságok szigorú adminisztratív ellenőrzése alá került. Marxisták az állam és az egyház szétválasztását vallották, *amin azt értették, hogy az állam az egyháztól, de nem az egyház az államtól válják el.* A rendszer elvben elutasította az egyházi autonómiát. A kinevezések is a kormány és az 1951-ben létrehozott Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzése alá kerültek. Az egyházi támogatással működő egyesületeket felszabták, a vallásos kiadókat bezárták, és a lakosságot éles vallásellenes propagandával árasztották el.

Furcsa módon a kommunista vezetők egy olyan igénnyel is felléptek, amely visszavisz minket a kommunizmus előtti korszak egyházi jogélethez. Úgy vélték, hogy az 1947. évi XXXIII. törvény, mely eltörölte a megkülönböztetést a „bevett” és a „törvényesen elismert” egyházak között, megteremtette a vallásegyenlőséget. Viszont, ha futó pillantást vetünk a rezsim jogi és intézményes eljárásaira, meglepő eltéréseket látunk a jogok és köteleességek megszerzésében, de az egyházak jogi státusában is. Nem csoda, mert nem létezett általános szabályozás, amely kijelölte volna az összes egyházra alkalmazható jogokat és köteleességeket. A törvényes létezéshez az egyháznak rendelkeznie kellett az állami hatóságoktól kapott működési engedéllyel. *Az engedélyezés legáltalánosabb formája a megegyezés volt az egyházi vezetők és a világi hatóságok között.* A református egyház volt az első nagyobb felekezet, amely a kény-

szer és a megfélemlítés hatására aláírta a „megegyezést” a kormánnyal 1948. október 7-én, még ugyanazon a napon követte a példát a kis unitárius egyház is. Az izraelita vezetők december 7-én, az evangélikusok ugyanazon év december 14-én írták alá. A római és a görögkeleti egyház, amelyhez a lakosság többsége tartozott, tovább kitarzott és a „megállapodást” csak 1950. augusztus 30-án írta alá, hosszú válság, megfélemlítés, letartóztatások és bebörtönzések után.

A „megegyezések” nagy többsége jogokat kobzott el, a szerzetesrendeket felszalták, a tulajdont elvették és az egyházi iskolák nagy többségét bezárták. Mind ezért viszont az egyházak megkapták az „elismerést”, az istentiszteletek tartásának jogát és némi egyházi támogatást. *Az egyes elismert egyházak kezelésének módja azonban eltért egymástól.* A katolikus egyház például nyolc középiskolát tarthatott meg, a kálvinistáknak azonban két iskolával kellett megelégedniük, míg a lutheránus egyház kezén egy sem maradt. Ezen kívül a kisebb egyházi közösségek helyzete komoly eltérést mutatott az ún. *történelmi egyházak* ellenében. 1945 előtt a kisebb felekezetek közül csak a baptisták nyertek elismerést. Több kis közösség, nevezetesen a baptisták, a hetednapos adventisták, a metodisták, a szabadkeresztények gyülekezete és az üdvhadsereg, – nyilván közösségi önvédelemből – 1944-ben megalakították a *Szabadegyházak Szövetségét*. Mindegyiknek megvoltak a sérelmei az *ancien regime*, az úgynevezett történelmi egyházak és a kormány ellenében, és együttműködtek a háború utáni rezsimmel. A kormány 1945-ben engedélyt adott a szövetség működésére, és tágelyházeit, minden formális megegyezés nélkül, egy miniszteri rendelettel elismerte. A következő évben a szövetség a *Szabadegyházak Tanácsaként* szerveződött újjá, amely végül szintén az Állami Egyházügyi Hivatal felügyelete alá került. Az 1950-es években a kisebb egyházak sem menekültek meg az elkobzásoktól és üldöztetéstől, amelyek a nagyobb egyházakat érintették. Mi több, a kormánypolitika fenntartotta a hátrányokat, amelyek a „pacifista” szektákat korábban sújtották. Míg például a katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius egyház megkapta a rendszeres állami szubvenciót, a Szabadegyházak Tanácsának tagjai és a görögkeleti egyház nem kaptak semmilyen rendszeres segílyt.

Ahogy a rendszer az 1960-as évek után lehorgonyozott, csökkent az elnyomás, a hívők elleni diszkrimináció legrosszabb formái elmaradtak. Az egyházaktól még elvárták a kormánypolitika általános támogatását, de már nem kényszerítették őket a politikai kampányokban való részvételre. Az állam és az egyház viszonyában az ellentétet és gyanakvást jelentős mértékben az együttműködés váltotta fel, bár ez a kurzus távolról sem csökkentette az egyházak függőségét a párttól és az állami hatóságoktól.

Történelmi paradoxon, hogy éppen a kommunisták, amikor a háború után hatalomra jutottak, a végletekig kihasználták az autokratikus jogérvet, éltek a korábban említett *főkegyúri jog* alkalmazásával. Csak negyven év után, a rezsim hanyatlásakor kezdtek hozzá az ezen a tradicionális elven nyugvó állam-egyház viszony lebontásához. A növekvő gazdasági válság, Gorbacsov *glasznosztj* politikája, a reformkommunisták befolyása és a demokratikus ellenzék nyomása toltá előre a politikai reformot. 1987 után a rezsim már nem számíthatott az elismert egyházak vezetőinek és püspökeinek automatikus együttműködésére. A változás folyamata felgyorsult 1988 májusától, amikor Kádár Jánost Grósz Károly váltotta fel a párt élén. A katolikus alsópapság és a protestáns lelkészek elégedetlenek voltak a „kis lépések” politikájával, és nyomást gyakoroltak előljáróikra, hogy legyenek merészebbek. Az alulról jövő nyomásnak egyik eredménye az volt, hogy a katolikus Püspökkari Konferencia, nagy ívben elkerülve az Állami Egyházügyi Hivatalt, párbeszédet kezdett a Németh Miklós által vezetett kormánnyal. A katolikus egyház egy új, korszerű megállapodást akart kötni az 1950-ben rákényszerített helyett.

Az állam-egyház viszony alakulása azonban más irányt vett. *Az egyes egyházakkal kötendő új egyezmények helyett mindinkább az állam-egyház viszony átfogó reformja került napirendre.* Az általános irányelvek kidolgozása azonban egyelőre még az Állami Egyházügyi Hivatal kezében maradt. Az irányelveket kidolgozó első javaslat még a jogok hagyományos, „engedményes” szemléletén alapult. Fenntartotta az „egyházügyi kormányzás központi és helyi szervezeteit”, amelyeket a készülendő törvénynek kellett volna nevesítenie, valamint azt, hogy milyen legyen a jogkörük, valamint azt is, hogy mely alkotmányos szervnek legyenek alárendelve. A kritikai kérdés ezen a ponton az Állami Egyházügyi Hivatal jövője lett. A Hivatal, a pártközponttól támogatva, erőteljes küzdelmet folytatott életben maradásáért. Egy 1989. április 5-i sajtókonferencián Sarkadi Nagy Barna kijelentette, hogy a Hivatalt felváltó intézménynek már nem lesz rendeletkibocsátási joga, és egy olyan tanácsadó testület ellenőrzése alatt dolgozik majd, amelynek tagjai között egyházi vezetők is lesznek. A Németh-kormánynak azonban más elképzelései voltak: a közutálatnak örvendő Állami Egyházügyi Hivatal eltörlésére készült. A minisztertanács – túlnyomóan figyelmen kívül hagyva a Hivatal átdolgozott javaslatát – egy a „lelkiismereti és vallásszabadságról” hozandó törvény fő elveit 1989 júniusában parlamenti vitára bocsájtotta.

„A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról” szóló 1990. évi IV. törvénycikk jelentőségét a fentiekben előterjesztett vázlatos történeti összefoglalóban igyekeztem vázolni. E kifogástalanul nyugati liberális szemléletű Határozat szaktított az állam-egyház viszony autokratikus felfogásával. *Immár nem tekintette állami engedménynek az egyházak elismerését.* Kiindulópontja a lelkiismereti szabadság, mint alapvető emberi jog, világosan megfogalmazott tételei voltak. Nem sokkal a Határozat közzététele után az Elnöki Tanács megszüntette az Állami Egyházügyi Hivatalt, és a Minisztertanács elhatározta, hogy létrehozza az Országos Vallásügyi Tanácsot, egy tanácsadó testületet, amely közvetít a kormány és az egyházak között.

A világi hatóságok lemondása a főkegyúri jogigényről egy évszázados konfliktusra tett pontot. „A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról” szóló törvényt – amelyet a Németh-kormány az egyházak hozzájárulásával készített elő – január 24-én fogadta el a parlament. *1990 óta, első ízben a magyar történelemben, a parlamentben hozott törvények irányítják az állam-egyház viszonyt, egyformán kezelve minden vallást.*

Hazai tükör

(Ribár János orosházi ev.esperes levele
Dr. D.J. képviselőnek)

Orosháza, 2003. május 5.

Tisztelt Elnök Úr!

Április 28-i keltezéssel Meghívót kaptam az Európai Unió Integrációs Bizottság május 9-én délután tartandó ülésére. Tárgy: „Biztonsági kérdések az EU csatlakozás tükrében." Ez a válaszlevelem 2003. május 4-e, a szomorú vasárnap nélkül nem született volna meg. Számomra tragikus tudomásul venni, hogy ma Magyarországon odajutottunk, hogy a kábítószeres ügye mellett utcai demonstrációt lehet szervezni. Én, mint lelkész, mint lelki gondozó, nagyon sok elrontott, éppen az emlegetett szereknek következtében kificamodott, eltorzult étellel találkozom, azaz látom ennek a szörnyű ügynek a sátáni vetületét.

2003. elején, azaz az idén, Budapesten kábítószer hatása alatt álló fiatalember meggyilkolt egy evangélikus lelkésznőt, aki alig múlt 30 esztendő. Fiatal kollégánk neve ANDORKA ESZTER volt, aki lelkészi szolgálatát arra állította be, hogy segítsen azoknak a szerencsétleneknek, akik kábítószer hatása alá kerülnek. MEGGYILKOLTÁK! Kábítószer hatása alatt állt a gyilkosa. Egy általa gondozott és segített személy gyilkolta meg!!! Meggyilkolt lelkésztestvéremnek is tartozom annyival, hogy valamilyen módon tiltakozásom fejezzem ki a május 4-én történt, bármilyen fokú, hatékonyságú kábítószer alkalmazhatóságát segíteni akaró demonstráció miatt.

Végtelen szomorúsággal állapítom meg, hogy ha éppen az édesanyák napjára jogot és lehetőséget kapott egy egyesület a Belügyminisztériumtól és a hozzá rendelt szervtől bármilyen hatékonyságú kábítószer használatát bármilyen szinten támogató és legalizálni akaró demonstrációhoz, akkor nem tudok mást tenni, mint csekélyke lehetőséggel tiltakozni, és a Bizottságból való kilépésemet bejelenteni.

Ebben az esetben tehát a tiltakozásom úgy fejezem ki, hogy kérem a nevem törölni az Integrációs Bizottság névsorából. Egy ilyen vasárnap – édesanyák napján drogfogyasztást elősegíteni akaró, áldemokrácia nevében engedélyezett demonstráció – után nem hiszek többé a hivatalosan kimondott szavak igazságában és őszinteségében, ezért nem kívánok részt venni még statisztika szinten sem a Bizottság munkájában. Mivel egy állam „belbiztonsága” nagyon szorosan összefügg a drogok, kábítószeres helyzetével, ezért a megengedett demonstráció után nem tudom elfogadni a szofisztikus mellébeszéléseket, s ezért meghallgatni sem kívánom, **melyek szerint *senki* nem ért egyet a demonstrációval, és a drogfogyasztással, ám az a bizonyos egyesület mégis megkapta az engedélyt ÉPPEN AZ ÉDESANYÁK NAPJÁRA.**

Bejelentésem tudomásul vételét kérem.

(Ribár János)
evangélikus lelkész és esperes

Gémes István (Stuttgart):

Szabadság – szolgaság?¹

"Krisztus szabadságra szabadított meg minket, álljatok meg tehát szilárdan és ne engedjétek magatokat újra a szolgaság igájába fogni... Testvéreim, ti szabadságra vagytok elhíva, csak a szabadság ürügy ne legyen a testnek, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak." (Gal 5,1+13)

Kérdezzük meg Pált, Jézusnak ezt a legelső magyarázóját, hogy tudna-e valamit mondani nekünk dédelgetett nagy gondunkról, a SZABADSÁGRÓL? Eppen annak az eseménynek az emlékünnepe, amelyben véres következményekkel kívántak dönteni a szabadság és a szolgaság kérdéséről, valamint egy világméretű támadás kapcsán, amelyet a szabadság és rabság máig meg nem oldott kérdése vulkányszerű kitörésének (és nem egyszerűen terrorcselekménynek!) kellene tekintenünk.

1.

Az a benyomásom, hogy Pál igen örült volna ennek a kérdésünknek, hiszen a szabadság kedvenc témái közé tartozott. Már csak annak alapján is mondhatom ezt, hogy az ezzel kapcsolatos szavak, igék az Újtestamentumban legalább 40 helyen fordulnak elő, ezek kétharmada azonban az ő leveleiben található. Ez is mutatja, hogy mennyire foglalkoztatta őt ez a kérdés.

Hogy mi ma kikérhetjük-e ennek a kétezer éve élt embernek a tanácsát ebben a bonyolult kérdésben, az nem is olyan egyszerű. Nem fenyeget-e a hidegháborús idők veszélye? Egy tárgyalóasztalnál ültek ismételtelen az amerikaiak a szovjetekkel: azonos volt a téma és a szóhasználat is. Mind békéről beszéltek – csak éppen mindegyikük mást értett rajta. Nehogy mi is így járjunk Pállal, mondjuk el, hogy amikor mi szabadságról beszélünk, akkor annak az ismérveit is rögtön meghatározzuk. Szerintünk szabad az ember, aki önmaga élete, gondolatai, szavai, tettei fölött senki és semmi által nem akadályozva, szabadon rendelkezik. Az így értelmezett szabadság már egyben politikum is, amely az életfolytatásunkat, egyénileg és a társadalom keretei között, szabadon biztosítja. Jól fejezte ezt ki egy régi görög bölcs, aki szerint "Nagyobb kár nem érheti a szabad polgárt, mintha megvonják tőle a szabad szólás jogát." (Demoszthenész).

Ezzel szemben Pál egészen más sínpáron fut, ha szabadságról beszél. Elsősorban nem indul ki abból, hogy az ember szabad lény lenne. Hanem inkább abból, hogy az ember számtalan kötelék rabja, amiből/amitől fel kell őt szabadítani. Másrészt pedig nem külső tényezők eredményének tartja a szabadságot, hanem annak belső, lelki eredőiről és feltételeiről beszél.

Hadd szemléltessem ezt néhány példával. Az egyik, múlt századi elnyomó rendszer börtönbe vetette egyik polgárát, aki merete nyilvánosan szóvá tenni és ostromozni a rendszer jogtalan tetteit. Hamar kimondták fölötte a halálos ítéletet és végre is hajtották azt rajta. Am, amíg napok hosszán át a börtönben a kivégzésére várt, magáncellájában ezt a verset írta le:

"Áldó hatalmak oltalmába rejtve
Csak várjuk békén mindazt, ami jó.
Mert Isten őriz híven, reggel, este
Ő hű lesz, bármit hozzon a jövő."

A foglyot Dietrich Bonhoeffernek hívták, akit evangélikus lelkészként és összekülvöként Hitler parancsára közvetlenül a második világháború utolsó napjaiban kivégeztek.

Nem említeném ezt a gyászos esetet, ha az nem lenne olyan ellentmondásokkal teljes. Valaki nyomorultul raboskodik, de a tolla alól olyan mondatok kerülnek ki, amelyek őt

¹ Igehirdetés ökuménikus istentiszteleten október 23.-a alkalmából. Stuttgart, 2001.

szinte szabad embernek mutatják. Magánzárkájában még a napot is elzárják előle, szabadságából gúnyt űznek, – de ő "áldó hatalmak oltalmában rejtve" tudja magát és úgy énekel, mintha a világ legszabadabb embere lenne.

Jegyezzük meg azért a nagy különbséget a mi szabadságfogalmunk és a Pálé között. Mi szólás-, vallás-, mozgás- és lelkiismereti szabadságért megyünk a barrikádokra (sőt újabban a dunai szigeten még a "melegséget" is idesorolták – jogtalanul), – amelyeket rajtunk kívül álló erők vontak meg tőlünk, s amelyeket magunknak kell tőlük kicsikarnunk. Pál pedig úgy szól a szabadságról, mint amely az ember belsőjének az ügye. Végsősoron lelki kérdés tehát, amely független elnyomó rendszerektől és egzisztenciális fenyegetettségétől. – Nem gondolom, hogy téves lenne egy ilyen kérdés: ugye, hogy mai embervilágunk ma is millió szabadon-szaladgáló, de csak igazán kevés belsőleg is szabad, felszabadult emberből áll?

2.

Jogosan visszakérdezhet hát bárki, hogy akkor beszélgetni lehet-e még ezzel a Pállal, ha az ő szabadságról való felfogása annyira más sínpáron fut, mint a miénk? Én erre igent mondok, s rögtön meg is okolom, miért.

Először: Pál kiinduló pontja tehát az, hogy nem vagyunk szabad emberek. Gondolkozzunk csak el egy kicsit életünk egyes állomásain, helyzetén! Kezdve attól, hogy a saját születésünket se mi döntöttük el szabadon, s efelől nem kérték ki a véleményünket, szinte mást se teszünk, mint egész életünkön át kisebb-nagyobb függőségi helyzetekben élünk és kényszereknek vagyunk kénytelenek engedelmessé válni. Lehet ezekről vitázni, őket semmibevenni akarni vagy éppen kellemesnek tartani, a tényen magán mindez egyáltalán semmit nem változtat. Vagy: gondoljunk csak a növekedés törvényére: nem maradhatunk örökké csecsszopók és nem viselhetünk örökké pelenkát. (Vannak persze, akik erre kísérletet tesznek, de ez nem szabály, ez betegség.) Vagy gondoljunk a tevékenység, a tevés, a csinálás kényszerére: génjeinkben hordozzuk a tevés, az alkotás kényszerét és valószínűleg belepusztulnánk, ha semmittevésre kényszerítene valaki. Gondoljunk a sok-sok nyugdíjasra, akire szinte rászakad az ég, mert az élete legfontosabb elemeként számontartott munkahely, műhely, üzem, iskola megvonása, számára az élet értelmének a megszűntével válik azonossá. – Vagy gondoljunk a testünk, az érzelmeink, az értelmünk építette kényszerekre. A test követeli az ételt-italt, a vér a halántékunkon dörömböl, s követeli a magát. Érzelmeinket sem tudjuk mindig kordában tartani, s amikor agyunk képzeletét még rögeszmékké is válnak és sakkban tartanak bennünket, akkor bizony igen nehéz erősnek lenni. S végül a fizikai elmúlásunk sincs – normális körülmények között – a kezünkben. Ha mennünk kell, akkor éppen annak a legvégső kényszernek vagyunk kénytelenek engedelmessé válni, amely legszívesebben fintort vág, ha szabadságról merünk beszélni. A halál valóságos ténye előtt szinte nevetséges a szabadság ideálját emlegetni!

Mindezt nagyon érezhette Pál maga is, hiszen ő – tudunkkal – indulatos, rabiátus, talán még a testi bántalmazást is alkalmazó, bosszuálló ember lehetett, amikor jeruzsálemi megbízói Damaszkuszba küldték, hogy összefogdossa és elpusztítsa Jézus követőit. Valószínűleg erre az állapotára visszatekintve fogalmazott így egyszer: "Nem azt teszem, amit akarok, a jót, hanem a rosszat, amit nem akarok. Ha pedig azt teszem, amit nem akarok, akkor már nem én teszem azt, hanem a bennem lakó bűn... Én nyomorult ember, ki szabadít meg...?" (Róm 7,19.20; 24).

Másodszor: Pált damaszkuszi útján nem várt meglepetés érte. Valaki kinyitotta lesujtani kész öklét, lefogta ütésre emelt karját, kivette szívéből a bosszúvágyat, térdre roskasztotta és a saját rendelkezésére álló szabad emberré formálta. Ott tapasztalta meg magán azt, amit Jézustól hallott: "Ha a Fiú megszabadít titeket, valóban szabadok lesztek." (Jn 8,36). Ennek a rádöbbenésnek az illusztrálására szeretném a 12. században élt gazdag lyoni kereskedő, Valdis Péter esetét felhozni. Gazdagsága nagy részét uzsorakamattal szerezte és életét kizárólag ez a pénz határozta meg. Nagyon szívenütötte azonban egyszer egy prédikáció, amely Jézusnak a gazdag ifjúval való beszélgetéséről szólt. Villámsapásként hasított agyába és szívébe ennek üzenete: menj el, add el minden vagyonodat és kövess... Először gondoskodott feleségéről és két lányáról, rájuk iratván minden ingatlanát. Majd kiment a lyoni piacra és ott szórta szét minden pénzét, ezekkel a szavakkal: Barátaim, nem vagyok bolond! Csak bosszút álltam ezen az ellenségemen, amely rabszolgáimá tett és elrabolta szabadságomat, mivel egyre többet kívántam belőle, ahelyett, hogy Istennel törődtem volna... – Mái ének az évszázadokon át üldözött követői, a valdensok, akiknek életcélja az evangéliumi szegénységnek nemcsak a prédikálása, de a gyakorlása is.

Harmadszor: Ha azt kérdezzük, hogy hogyan lesz Krisztus üldözöjéből, vagy egy

emberszipolyozó uzsorásból az embermentő Isten megalkuvás nélküli prédikátora, akkor erre Pál ezt felelné: "Ahol az Úr Lelke, ott a szabadság." (2Kor 3,17). Magunkból ugyanis nem tudjuk kitermelni ezt a belső szabadságot. De amikor Isten Lelke segítségünkre jön, akkor szabadulhatunk meg a bosszúvágyunk lihegő erőszakoskodásától, a pénzünk mindenhatónak tűnő hatalmától, önző emberségünk megannyi más kényszerétől. Vald Péterről azt tudósítják kortársai, hogy ellenállhatatlan lelki kisugárzása volt. Mitől? Mert Isten Lelke segítségével semmi olyat nem hirdetett, amit ő maga nem hitt volna, és senkitől olyat nem kívánt, amit ő maga meg nem tett volna már. Rab lehetett életkörülményeiben, de a Lélek szabaddá tette döntéseiben. Vaskapocsként szoríthatta a szegénység és az üldözés, de abszolút szabad emberként állhatott bármikor az Isten, az embertársai, s a maga lekiismerete elé.

De elmondhatnék egy más, közelebbi példát is. A pontosan 100 évvel ezelőtt született Ordass Lajos evangélikus püspököt a kommunista uralom koncepciók per döntéseként, ártatlanul, bebörtönözte. Angliában találkoztam évekkel később egyik volt rabtársával, I. B. rk. lelkészrel. Ő mondta el, hogy egyszer karácsonytájt Ordass a celláját 40 rk. pappal volt kénytelen megosztani. Azok kérték őt, hogy karácsony szent estéjén tartson nekik istentiszteletet. Megtette. I.B. azt állította, hogy ezalatt szinte formálisan érezni lehetett, ahogyan a börtönfalak eltűntek, a rozsdás vasrácsok nem léteztek és a durva örökről senki sem szerzett tudomást. Mit éreztek akkor? – kérdeztem. "Határtalan szabadságot!" – volt a habozás nélküli válasz. Még akkor is, ha a rémes életkörülmények ennek tökéletesen ellentmondani látszottak. Akit Isten Lelke felszabadított, az igazán szabad!

3.

Kizárólag ez az isteni Lélek menthet meg két veszedelemtől is, amely mindnyájunkra leselkedik. Az egyik annak veszélye, hogy általában nem tudunk mit kezdeni a szabadsággal. Szinte megdöbbenő, ahogy – mint valami kényszer alatt – rohanunk más iga után, alighogy letettük az elsőt. Diktatórikus rendszerekből szabadult országok – hazánk is közéjük tartozik – fiataljai között szinte feltartóztathatatlan futótűzként terjed el bármi, ami újabb függőségi állapotba sodorja őket, legyen az kriminális szövetkezés, kábítószer-használat vagy éppen prostitúció. Szinte minden ellenállás nélkül tartják oda a nyakukat, hogy gyorsan újabb iga kerüljön a régi helyére. Pál is így volt kénytelen ráripakodni galáciai híveire, akik megtapasztalták az evangélium-szülte szabadságot, de hamar visszaestek. "Kriszus szabadságra szabadított meg minket, álljatok szilárdan és ne engedjétek magatokat újra a szolgaság igájába fogni!" (Gal 5,1).

A másik veszély ott fenyeget, amikor a szabadság csak ürügy lesz arra, hogy visszaéljünk vele. Ettől óv Pál, amikor kijelenti, hogy nincs abszolút értelemben vett szabadság. Miért nem? Mert annak mindenkor határt szab a SZERETET. Szabadságomnak ott a határa, ahol a feleségemé, a gyermekeimé, a szüleimé, a szomszédé, a jóbaráté kezdődik. Nem szabad a magam szabadságát kieroszakolni akarnom, ha az csak a a másiké megsértésének veszélyével lenne elérhető. Szabadságom tudata és élvezése arra kell késztesen, hogy ugyanebben a tudatban és élvezésben ne sértsem meg a másik embertársat. Pál ezt így foglalta egy mondatba: "Mert ti szabadságra hivatottok el, testvéreim, csakhogy a szabadság ürügy ne legyen a testnek, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak." (Gal 5,13).

Ma újra elementáris erővel tör fel milliókban az aggasztó kérdés: lehetséges-e még ebben a globálisan összefonódott, hogy ne mondjam: kuszálódott világban szabadon élni? Szabadok vagyunk-e még?

Itt döbbenhetünk rá éppen arra, hogy milyen világos útmutatást kaphatunk Pál apostoltól. Az ő, Jézus evangéliuma alapján megfogalmazott üzenetét zseniálisan foglalta össze két pontban a tizenhatodik századi reformátor. Szerinte a keresztyén ember a HITE révén senkinek nincs alávetve, mindenek ura. De a SZERETET révén minden embernek legalázatosabb szolgája. (Luther). Ezen az elmúlt ötszáz vagy kétezer esztendő sem tudott semmit változtatni. Mert minden szabad nékem, de csak a szeretet ÉPÍT (1Kor 8,1), s csak ez tesz igazán és véglegesen szabaddá.